

Рецензия:

За книгата: **Пенка Данова (съст. и прев.). *Джовани Киаромани и неговото пътуване от Виена до Бурса през 1659 г.* София, Изд. Парадигма, 2017, 257 с.**
 [Penka Danova (Ed. and translation). *Giovanni Chiaromanni and his Travel from Vienna to Bursa in 1659.*]

Росица Градева / Rossitsa Gradeva
 Институт за балканистика с Център по тракология, БАН и Американски университет в България/Institute for Balkan Studies with Centre of Thracology, BASc, and American University in Bulgaria

Пътеписите са сред най-популярните и четени извори за историята на Балканите и Османската империя почти до края на XIX век. Независимо от повторенията, неточностите и пристрастията, които прозират в повечето текстове, те често придават плът и кръв на основаната на документи информация, а понякога добавят и неизвестни факти, допринасят за уплътняване на историята на конкретно селище и регион, разказват за неуловими за други източници практики и явления; тяхната ценност за изследването на ранните векове е безспорна. Икономическите и политическите интереси на италианските държави, обикновено правят текстовете, излезли изпод перото на италианци, членове на дипломатически представителства, търговци, пътешественици (често с шпионски задачи), особено през XIV-XVII в., много задълбочени и информативни. В някои случаи те допълват картината на отношенията на християнските държави – Хабсбургската империя, италианските държави, Дубровник, с Османската империя; опитват се да представят на любопитните си читатели детайли от живота на османския владетел и на Османския двор, подробности от администрацията и финансите на Империята и, почти неизменно, отдават дължимото на Харема, който възбужда въображението на европейца. Всичко това оправдава трайния интерес към издаване на наративи, отразяващи дейността и впечатленията на италианци и пишещи на италиански пътешественици.¹

Представяната публикация се вписва в тази традиция, а авторът ѝ, П. Данова, е от най-изявените изследователи и издатели на текстове на италиански, свързани с историята на

---

¹ Сн. Ракова и П. Данова. „Италиански извори за историята на балканските народи: издания и изследвания в България“ – *Историческо бъдеще*, 2012, 145-161.

Балканите през XIV-XVII век,² при това в тяхната цялост, а не на подборки, каквато практика се беше установила преди време.³ Изданието е в две части и двуезично. Първата част съдържа: Предговор (с. 9-16), Увод (с. 17-65), Сборник от 25 писма, написани от Джовани Киаромани до негови приятели и покровители при заминаването и пътуването му в Турция през 1659 г. (67-146), Азбучен показалец на личните имена и на географските наименования. Втората част включва резюме на увода, текста на писмата и индекс на личните и географските имена на италиански език. Книгата завършва с резюме на английски език, библиография, списък на илюстрациите, маршрут на пътуването на Джовани Киаромани.

Предговорът въвежда читателя в историята на изданието, която започва от архива на проф. М. Дринов, съхраняван в БИА-НБКМ, минава през изследователските дирения на покойния Свилен Станимиров, на когото е посветена книгата, за да достигне до П. Данова, осъществила цялостната публикация на 25-те писма на Киаромани. В уводната студия авторката очертава политическата обстановка в Европа в средата на XVII век и причините за пратеничеството на Августин фон Майерн, интернунций на Леополд I (1658-1705) в османската държава през 1659 г. То има задачата да уведоми султан Мехмед IV (1648-1687) за възкачването на императора на трона във Виена, но най-вече да го увери в твърдото намерение на християнския владетел да запази мира, независимо от размириците в Трансилвания и бунта на Георг Ракоци. В неговите редици, като частно лице, е и Джовани Киаромани (поч. 1683), рицар от Арецо, служител на херцога на Тоскана. В следващите страници авторката реконструира живота на „главния си герой“, участник като наемник във Френско-испанската война, дипломат на Медичите при Виенския двор, кавалер на ордена на св. Стефан, активен участник в политическите схеми в региона. По-нататък П. Данова подробно анализира обществените позиции на получателите на 25-те писма през 1659 г. и връзките им с Киаромани. Това са петима италианци, четирима от които по време на пътуването резидират във Виенския двор или на територията на Свещената римска империя, като сред тях се откроява Джузепе Рабата, пръв камерхер на Леополд I и получател на десет от писмата. Останалите са също интересни фигури. С оглед на политическото влияние, което писмата му до тях вероятно имат, ще посоча и техните имена: маркиз Николо Буфалини (3 писма), който осъществява връзка с Великия херцог на Тоскана Фердинандо II; Алесандро Дзено (2 писма), венециански патриций, който е в

² Вж. напр. П. Данова. *България и българите в италианската географска книжнина (XIV-XVI век)*. София, Парадигма, 2010.

³ Вж. поредицата: *Чужди пътеписи за Балканите*, която включва Френски, Маджарски, Арменски, Английски и Немски и австрийски (2 тома) пътеписи, издавана през 1970-те и 1980-те години от Издателство Наука и изкуство.

неформална и пряка връзка с венецианските тайни служби; Николо Калдана (6 писма), папски пратеник във Виенския двор и учен; Пиетро Либери (4 писма), кавалер и имперски граф, но и художник.

В последната част на увода е очертан маршрутът на пратеничеството, основните теми и информация, която се съдържа в писмата, представена в обобщен вид в Таблица 2 (с. 55-58). П. Данова обяснява тематичните ограничения на писмата – като военен Киаромани не се интересува особено от местното население и от църковни въпроси;⁴ от паметници на архитектурата и антични надписи;⁵ изглежда не го вълнуват проблемите на географията и военната топография и картография. Авторката се спира и на някои „странни и необичайни текстове“ в писмата до Дзено (№ 11 и 20), които тълкува като може би „кодирани съобщения“ (с. 49-52) до венецианските власти, свързани с водената от тях по същото време война с османците за Крит (1645-1669). Основание за такова предположение е дословно заимстваната от Б. Рамберти информация за гр. Пловдив/ Филипополис,⁶ както и обръканият синтаксис на въвеждащото изречение за този град (с. 50). Точното следване на описанието на града от предшественика му наистина учудва, като се има предвид възможността за включване на собствени наблюдения на място, но тук е добре да се има предвид, че част от текста за София също изглежда като възпроизвеждане на сведението у Рамберти.⁷ Все пак в случая със София, Киаромани добавя и свои преживявания и данни специално за църквата-джамя *Св. София*, която към XVII век става основен обект за пътешествениците в този град, както и рядко срещаното, а може би и уникално за пътеписите от онова време, споменаване на Рила планина и Седемте рилски езера.

⁴ Киаромани предоставя информация за религиозните групи, населяващи отделни селища, през които преминава, но етническата принадлежност на жителите на османските провинции явно не го интересува. Напр. за Комора/Комаром той отбелязва наличието на „католици, гърци-паписти, гърци-схизматици, лютеранци, калвинисти, анабаптисти и др.“ (с. 75), а за Буда – „населен е с турци и колцина рашци, т.е. гърци схизматици, и с много малко католици“ (с. 79). Явно е, че за него не представлява интерес разграничението между отделните славянски народи и там, където изобщо отличава славяните, те са „рашци“ (Буда, Белград, Пирот, Ихтиман), но по-често „гърци“ (София, Папазли/Поповица, Симисчие/Клокотница). Извън изброяването на религиозните общности обаче, немюсюлманите-османски поданици рядко се появяват в писмата на италианеца. Изключение правят християните „посланици“ на Мингрелия, които са описани вероятно най-вече заради особения си външен изглед и заради практиката да продават децата си в Империята (117-118).

⁵ Наличието на антични надписи е една от ясно разпознаваемите теми на пътешествениците през XVII век; често пътеписите им съдържат текстове на надписи, на които те попадат в различните селища, каквито не откриваме у Киаромани. Все пак и той спорадично отдава дан на интереса към Античността и препраща към събития и персонажи от античния период.

⁶ Пътеписът на Б. Рамберти е отпечатан през 1539 г. Вж Сн. Ракова и П. Данова, *Бенедето Рамберти и Даниело Лодовизи – двама венециански пратеници в Константинопол през 1534 г.* Пловдив, Фондация „Българско историческо наследство“, 2016, с. 139.

⁷ Пак там, с. 137.

Без да предоставят уникална информация, писмата уплътняват и оцветяват знанието за живота в османските земи. Почти нищо в османските земи не се харесва на италианеца, като се започне с дунавските комари и се стигне до храна⁸ и вино, пътища и каруци, нрави и сгради. Така например оценката му за пътищата е доста „неравномерна“. Макар в отделни преходи Киаромани да отбелязва „добър“ или „отличен“ път (напр. осемчасовия път от Симисчие/Клокотница до Арманлия/Харманли), най-често той е „отвратителен“ или по-общо „пътищата са лоши и неизползвани“ (с. 107, за азиатския отрязък, но и обобщаващо за пътя до София, с. 98). Част от преживяванията по пътищата на империята е ношуването/пребиваването в ханове, които обикновено са отбелязвани за всяко селище, през което минава пратеничеството, но никога с добро! Всъщност позитивна е оценката на вездесъщите пирони⁹ и за хигиената на „серилниците“ (с. 128), но пък водата е отвратителна и не става за пиене (пак там). Пак свързани с пътищата са сведенията за организацията на пътуването на дипломатическото пратеничество. В писмата подробно са описани сумите, които се полагат на интернунция и пратеничеството за нуждите им по пътя, отпусканите храни, охрана, транспорт, въпроси които обикновено са изследвани на основата на съответните османски документи;¹⁰ интересни са детайлите за отношенията с наетите каруцари, които се проявяват на няколко пъти по време на пътуването. Неизменен компонент от церемониалната страна на срещите на интернунция с официалните лица по протежение на маршрута и обмяната на дарове от двете страни (Буда, 79-80; Белград, 85-88 и пр.).¹¹ Бележките на Киаромани подсказват, че кафето все още не се радва на популярност в западноевропейските държави, но пък топлата напитка е поднасяна на всички официални срещи, независимо от критичното отношение към нея и „преследването“ ѝ през по-голямата част от XVII век в резултат на надигането на

⁸ Изключение правят приемите в Бурса.

⁹ Вж. напр. поетичното Писмо 9, с. 95-96, което обобщава преждията и впечатленията му до пристигането в София; мнението му не се променя и до края на пътешествието.

¹⁰ Вж. напр. S. A. Skilliter, “An Ambassador's *tayin*: Edward Barton's Ration on the Egri Campaign, 1596” – *Turcica* 25 (1993), 153–165.

¹¹ Даровете са една от популярните теми в османистиката в последно време – както по линията на символиката на кафтаните, обичайният османски дар, така и на церемониалното значение на дара; като част от материалната култура и обмена на артефакти между османци и европейци. Вж. напр. H. Reindl-Kiel, “The Empire of Fabrics: The Range of Fabrics in the Ottoman Gift Traffic (16th-18th Centuries)”, Barbara Karl – Thomas Ertl (eds.), *Inventories of Textiles – Textiles in Inventories: Interdisciplinary Studies on Late Medieval and Early Modern Sources and Material Culture*. Wien, V&R Unipress, Vienna University Press, 2017, pp. 143-164. Eadem, “East is East and West is West, and Sometimes the Twain Did Meet: Diplomatic Gift Exchange in the Ottoman Empire”, Rhoads Murphey, Keiko Kiyotaki, Colin Imber (ed.) – *Frontiers of Ottoman Studies*. Vol. II (= Library of Ottoman Studies 6), London-New York, I. B. Tauris, 2005, pp. 113-123.

Кадъзаделийското и сходни нему течения.¹² В хода на изложението авторът продължава традицията на предхождащите го пътешници и се опитва да даде максимална информация за османската централна и провинциална администрация, да очертае и портрети на висшите османски служители, с които общува пратеничеството на Леополд (напр. агата на еничарите от Стригония/Естергом, с. 77-78; каймакамът на Белград, с. 85-88; великият везир Мехмед Кьопрюлю, с. 111-112, и др.) и, разбира се, на султана (с. 119); службите в Двора и кратко описание на Харема (с. 119-124). Не е изненадващо, че и Киаромани отделя специално внимание на еничарите и на набирането на „по-голямата част“ от тях сред християнското население на османската държава. Корпусът отдавна привлича вниманието на западноевропейските съвременници с начина на рекрутирането и със значението му за могъществото на османските султани.¹³ Фактът, че Киаромани присъства на официалните аудиенции и на неформалните срещи на хабсбургския пратеник и резюмира водените разговори, дава възможност на читателя да се запознае от първа ръка с обсъжданите проблеми.

Писмата на Киаромани ни дават интересен поглед и към чумната епидемия, която върлува в империята по време на пратеничеството – на няколко пъти той споменава отношението на мюсюлманите към това бедствие, което те приемат като нещо неизбежно и от което като че ли не правят никакви опити да се предпазят, дава бройките на умиращите дневно в някои от селищата; именно големият им брой в София (200!) предизвиква изменение в маршрута на пратеничеството, което на връщане заобикаля града точно по тази причина (с. 142). Много са темите, които откриваме в писмата на италианския рицар – за празнуването на Рамазан байрама, за къщите и градовете на империята, за дервишите и техните танци, но една искам да отбележа специално, а именно „жените“. Авторът не пропуска да се оплаче, че и мюсюлманките, и гъркините (младите!) не излизат по улиците на градовете, а си стоят в сараите,¹⁴ но когато се среща с жени от ниските съсловия, явно не знае как да се държи с тях. Озадачава го независимостта на тези „подобни на горянки и менади“, вероятно селянки, славянки, които вижда по пътя някъде между Белград и София и които явно разполагат със собствени средства; те не стоят затворени в домовете си, но не са и „уличници“, за каквито той явно ги е взел (с. 93). Може би става въпрос за жени, които излизат на пътя, за да продават

¹² R. Hattox. *Coffee and Coffeeshouses. The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*. Seattle and London, University of Washington Press, 1985.

¹³ Те са обект на интерес за съвременните политически мислители като Николо Макиавели и Иван Пересветов. Забележката, че в „по-голямата си част“ те са бивши християни, може би отразява промените в корпуса и постепенното заместване на *девишмето* със синове на еничари, а впоследствие и с други мюсюлмани.

¹⁴ Това вероятно е причина да отдели толкова голямо внимание на неземната хубавица Елена в Константинопол (с. 138-139).

различни хранителни продукти, споменавани и от други пътешественици. Тук на помощ може да дойдат писмата на лейди Монтаю, която ни дава женския поглед към проблемите на „женския статут“ в западните християнски общества и сравнението им с положението в мюсюлманския свят.¹⁵

В заключение ще добавя, че разказите на Киаромани ни представят пъстрия живот в Османската империя в средата на XVII в., но може би в най-голяма степен трябва да бъдат разглеждани като прозорец към светогледа на италианския благородник при сблъсъка му с една толкова различна действителност. Преводът е майсторски и четивен, като специално заслужава да се отбележи стихотворната форма на три от писмата (Писма 9, 17 и 18), в които авторката е следвала точно оригиналния текст, като е намерила съответствие с ритъм и рими в българския превод. Писмата са снабдени с богат научен апарат, който улеснява ориентирането както в османската, така и в италианската действителност. Приятно четене!

---

¹⁵ *Балканите през погледа на две Английски пътешественички от XVIII век.* Прев. и съст. М. Киселинчева, София, Издателство на Отечествения Фронт, 1979.